

Grygoriy Kondratiuk

NATIONAL POLICY IN RELATION TO THE POLES OF CRIMEAN SSR IN 1920–1930S

The change of national policy in relation to the Polish ethnic group in 1920–1930s is analyzed in the article. Distinctive features of korenizatsiya in relation to the Polish national minority are studied. Comparative analysis is held.

Key words: korenizatsiya, Polish, Crimean ASSR, national policy, national minority.

УДК 37 (09) (477)

Наталія Ігнатенко

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЗМІСТУ ТА МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ (1900–1939 РР.)

Стаття присвячена історико-педагогічному аналізу формування змісту та методики викладання історії у загальноосвітніх навчальних закладах Східної Галичини упродовж 1900–1939 років.

Ключові слова: методика викладання історії, зміст навчання, загальноосвітні заклади, Східна Галичина, освітні реформи.

В історії становлення шкільництва Східної Галичини помітне місце займає період упродовж 1900–1939 рр. Для нього характерна не лише боротьба за існування української школи, а й пошук шляхів оновлення загальноосвітньої системи в цілому та переосмислення мети і змісту історичної освіти зокрема.

Об'єктом дослідження виступають зміст та методика навчання історії у загальноосвітніх закладах того часу.

Предмет дослідження – зміст, форми і методи навчання історії в загальноосвітніх закладах Східної Галичини у міжвоєнний період.

Окреслені проблеми знайшли відображення у педагогічних дослідженнях Т. Завгордньої [5], І. Курляк [9–11], Б. Ступарика [12], А. Вихруща [4], В. Кравця [6] тощо. У той же час окремі питання становлення української методичної думки вивчені недостатньо. Тож їх науковий аналіз і осмислення є важливим і актуальним завданням сучасної педагогічної науки.

Метою дослідження є аналіз особливостей формування змісту історичної освіти у загальноосвітніх закладах Східної Галичини в контексті світових освітніх інновацій та історичних умов розвитку краю упродовж 1900–1939 рр.

Початок ХХ ст. характеризувався низкою змін у системі освіти. Причиною цього явища став перелом у господарському та суспільному житті. Світова війна та революції спонукали швидкий розвиток науково-технічного прогресу, вимагали напруженої праці від кожного представника суспільства та розвитку вищої технічної освіти, як найкращого втілення усіх практичних здібностей особистості.

Під впливом нових теорій структурування навчально-виховного процесу в Західній Європі та США відбувалися якісні зрушення і в педагогічній думці Східної Галичини. Герберторіанство з його теорією і практикою, виховання чемного й старанного робітника, не орієнтованого на творчість, поступалося місцем ідеям реформаторської педагогіки, в центрі уваги якої стояла вільна, енергійна людина з активною життєвою позицією.

Наслідком такої ідеології стали безупинні домагання тодішньої дидактики: не працювати за учня (методично підготовлений виступ учителя), а лише допомагати йому, де потрібно, залучати до участі в творчій і самостійній праці [13, с. 84]. "Всі хиби і причини лихих успіхів дотеперішньої школи та малої користі з неї у відсутності практики", – писав у своїй праці "Grundfragen der Schulorganisation" відомий знавець і організатор народного шкільництва в Австро-Угорщині Г. Кершенштейнер.

В основу навчально-виховного процесу було покладено практику. Європейські періодичні видання розгорнули на своїх шпальтах широкі дискусії з цієї проблеми, публікували методичні рекомендації для учителів, зразки уроків тощо. Теза А. Фер'єра про те, що "навчання без життя є нічим", стала домінувати в педагогічних пошуках багатьох учителів і науковців [13, с. 84].

Здавалось, "вічні" концепції (герберторіанство, клерикальна педагогіка), стали піддаватися критиці, що щороку посилювалась. У якості альтернативи, були висунуті ідеї так званої "реформаторської педагогіки" ("вільне виховання", "трудова школа". "експериментальна педагогіка", "прагматична педагогіка" тощо) [6, с. 15].

У країнах Європи новий напрямок у системі навчання дав життя "школі праці", мета якої полягала у самостійному подоланні природних навчальних перешкод та пристосуванні учня до реального середовища, використання у навчанні різних засобів для власного самовдосконалення. Діяльність учителя в такому процесі поступово відходила на другий план, набуваючи характеру скеровуючого елемента.

Вимоги нової школи не важко було впровадити у навчанні предметів природничого та фізико-математичного циклів, важче – в навчанні предметів гуманітарного циклу, у яких неподільно панувала догматична лекція, а навчальний матеріал не підлягав експериментам. Однак безнадійною справа не була. Педагоги-реформатори сформувавши кардинально нові погляди на дитину, систему її навчання і виховання; зумовили постановку нових завдань для школи, своєю діяльністю спонукали появу нетрадиційних підходів до теорії й практики структуризації навчально-виховного процесу. Сформовані у досліджуваній період освітньо-виховні концепції окреслили напрями реформаторського руху, відомі під назвами "Нове виховання", "Трудова школа", "Вільне виховання", "Педагогіка дії" тощо. Їх представники (Д. Дьюї, Е. Паркгерст, Г. Кершенштейнера, О. Декролі, Б. Рассел тощо).

Науковий доробок у сфері педагогіки, поглиблений розширенням досліджень у галузях психології, соціології, філософсько-гуманітарних дисциплін, за короткий час був максимально популяризований і викликав зацікавлення в передового учительства Східної Галичини.

У основу реформування освіти першої половини ХХ століття в краї покладено ідею створення так званої "школи праці", гаслом якої стала теза А. Фер'єра про неможливість навчання без життя [13, с. 84]. Скеровані на підготовку "освіченого обивателя", ці реформи за 30 років сформували нові погляди на школу, дитину, її навчання і виховання. Головні засади навчальних програм досліджуваного періоду, коротко можна схарактеризувати так: формування особистості учня, виховання громадянина, свідомого своїх прав та обов'язків, здібного до самостійної праці в ім'я добробуту держави; дослідження психологічних особливостей дитини, як запоруки успіху у структурованні навчально-виховної роботи; використання середовища, як джерела конкретного матеріалу навчання, що дозволяє дитині охопити всі доступні їй прояви життя, та бази для громадянського виховання [3, с. 191]. А. Вихруц, аналізуючи закономірності організації навчального процесу в загальноосвітніх закладах Східної Галичини досліджуваного періоду визначив наступні притаманні йому риси: державний характер системи народної освіти; доступність загальноосвітньої школи; стабільність і збалансованість навчальних планів.

Нові освітні тенденції знайшли своє відображення у формуванні змісту освіти в школах краю вже у перші роки ХХ століття. Провідні галицькі педагоги Г. Врицьона, О. Патрицький, В. Ільницький, К. Кахневич, В. Ратальний вважали прагнення до пізнання одним з найважливіших моментів розвитку учнів. При цьому значну увагу звертали на розвиток вроджених нахилів, потреб, поглядів особистості, інтересів.

Вже у перше десятиліття ХХ століття, під впливом реформаційних ідей європейської педагогічної думки, суттєві зміни відбулися у методиці навчання історії: по-перше, реформа 1900–1905 рр. завершила становлення історії як самостійної навчальної дисципліни, відокремивши її від географії. По-друге, зросла кількість годин на вивчення історії (якщо у 1887/1888 рр. на вивчення історії й географії загалом припадало 27 годин, то у 1909–1910 рр. історія вивчалася у межах 21 години) [10, с. 196]. По-третє, науковим планом, було часткове перегрупування матеріалу та формування нового підходу до тлумачення історичних подій. Події суспільного та народного життя витісняли на другий план війни, історію панівних родин, надмірні генеалогічні подробиці тощо [10, с. 86]. По-четверте, затверджувались години для вивчення рідної історії (по 2 тижневих години у I та VIII класах гімназії).

У наступні роки навчальні програми ставали гнучкішими ("рамовими") Вони орієнтувались на вік і психічний розвиток дитини, залишаючи учителю повну свободу щодо вибору навчального матеріалу для заповнення вказаних "рами" [2, с. 190].

Вивчення історії розпочиналось у V класі загальноосвітньої школи і реалізовувалось через інтегрований курс "Польща і її культура". Такий підхід мав на меті "без особливого натиску на систематичність, познайомити учнів з рядом епізодичних тем у хронологічній послідовності" [17, с. 7]. За основу було взято історію Австро-Угорщини, пізніше Польщі. Навколо тем із загальної історії панівних держав групувалися відомості з локальної і регіональної історії. Вивчення курсу передбачало: формування поняття про елементарні чинники соціально-політичного життя

(Батьківщина, край, провінція, селище; рід, плем'я, народ; селянин, колоніст; солтис, купець; міщанин, ремісник; воєвода, священик тощо); розвиток історичного мислення та історичної уяви; виховання громадської свідомості й почуття патріотизму; теоретична підготовка до подальшого пізнання минулого через прочитання літератури історичного спрямування, вивчення деяких зразків речових, писемних та усних джерел тощо [22, с. 2].

Програма V класу охоплювала історію від праслов'янських часів до середини XIII ст., у VI класі вивчали історію з середини XIII ст. до кінця XVIII ст., історія VII класу розглядала події недалекого минулого – XIX–XX ст., а у VIII класі учні поглиблено вивчали особливості сучасного життя держави, отримували елементарну підготовку до орієнтації світовому співтоваристві [12, с. 131–136].

Загальноосвітньою реформою 1900 р. у Східній Галичині, одній з останніх провінцій Австро-Угорської імперії, запроваджувалась двоступенева система загальної середньої освіти і створювались гімназії двох рівнів – нижчого (I–IV класи) та вищого (V–VIII класи). Відповідно до реорганізації, переглядалися навчальні плани. Вивчення всесвітньої історії розпочиналось у V класі. Однак у I та VIII класах запроваджувались інваріантний курс історії рідного краю. На відміну від попередніх років, під цим поняттям уже розуміли не лише історію панівної держави, а й народу, який є етнічною складовою імперії. Тож у навчальних планах Тернопільської гімназії імені Франца-Йосифа I за 1909/1910 навчальний рік додалося 2 додаткові години на вивчення історії Австро-Угорської монархії та "історії Русі". Позитивна динаміка спостерігатиметься і у наступні роки. Зокрема, у 1915/1916 навчальному році історичний матеріал у вищій гімназії розподілявся так: 2 год. історії Стародавнього Сходу, Греції і Риму з поглибленим вивченням питань культури і 1 год. рідної історії у V класі; 4 год. на тиждень – по 2 на історії середніх віків і рідну історію у VI класі; 2 год. нової історії з поглибленим вивченням минулого Австрії, пізніше Польщі і 1 год. на тиждень. Рідної історії у VII класі; 4 год. на тиждень: по дві на повторення історії монархії і рідну історію [18, с. 196–198].

Після здобуття Польщею незалежності, виникла потреба у консолідації багатонаціонального населення держави. "Необхідно було, – за словами Я. Морачевського, – збудити в серцях людей почуття громадянської приналежності і відповідальності за долю держави, яка є його державою" [19, с. 107]. Його думку розвинув у так званій "освітній програмі" К. Праусс. Він писав: "Школа повинна, на засадах патріотизму і громадянської приналежності виховувати молоде покоління поляків, добре обізнаних із традиціями та звичаями Батьківщини, особливостями її економічного, політичного, соціального розвитку, готових творчо й натхненно працювати задля добробуту своєї держави і співгромадян" [19, с. 107].

Проголошений К. Прауссом принцип громадянського виховання став ідеологічним підґрунтям нового шкільного закону 1919 року. [19, с. 14]. Згідно з його положеннями, в програму навчання для VIII класу вводився новий предмет: "Nauka o Poisoe wspołczesnej" (34 години тижнево), що мав на меті: через систематично і планово проведені бесіди про сучасне становище Польщі, її державний лад, населення, економіку, культуру, соціально-політичну ситуацію прищепити учням основи громадянського виховання, навички співіснування у громадянському суспільстві [15, с. 16].

Відтак збільшилася кількість годин на вивчення рідної історії ("рідної" – в розумінні історії Польщі). На неї в цілому припадало 13 годин на тиждень – по дві в II–VII і три у VIII класах. Історія національних меншин, зокрема українців, не творила окремого предмету і розглядалася в контексті історії Польщі як факультативний курс.

Значні зміни відбулися у навчанні історії після загальноосвітньої реформи 1932 року. У Польщі запроваджувалась загальна триступенева система освіти, що включала початкову школу II-го або III організаційних рівнів; середню школу, що складалася із чотирирічної гімназії, дво- трирічного професійного ліцею та гуманітарного ліцею. Після завершення навчання у народній школі, молодь до вісімнадцятилітнього віку перебувала під опікою "доповняючих" курсів або "доповняючих шкіл" [21, с. 8–18].

Історія, як навчальний предмет, вивчалась упродовж усього періоду навчання у середній школі. Особливість полягала в тому, що практично скасовувався поділ на всесвітню історію та історію рідного краю. Події минулого Польщі розглядалися у контексті історії країн Європи [20, с. 188].

Законом про устрій шкільництва від 11 березня 1932 р. завершувалось формування системи громадянського виховання, розпочатої ще у 1914 році. Її метою стало виховання освіченого громадянина Польщі, свідомого своїх прав та обов'язків, готового працювати на добробут відновленої держави і її громадян та стати, у разі потреби, на її захист. На конференціях гімназійних педагогічних рад ухвалено, що навчання кожного предмету до певної міри може прислужитися громадянському вихованню, однак основна відповідальність покладалася на польську мову, географію, історію. Відтак з 1937 р. в навчальні плани ліцеїв вводився новий предмет – "Problemi sучасnego життя" ("Zagadnienia zysia wspołczesnego"), зміст якого передбачав "вивчення особливостей громадянського суспільства, прав та обов'язків обивателя" [19, с. 112–113].

Уведення в дію нових програм викликало і низку проблем. Відсутність методичної літератури, підручників, що не встигали перевидатися відповідно до нових вимог, предметів наочності ускладнювали процес навчання та виконання поставлених інструкціями завдань. Часом записані нашвидкуруч тексти лекцій, створені самим учителем, були для учнів чи не єдиним джерелом знань, що компенсувало відсутність підручників, – згадувала Марія Махобей, випускниця Тернопільської дівочої гімназії [7, с. 299]. Аналізуючи підручник з історії для I класу гімназій Мощинської-Морозовської, Д. Козій писав: "Подумаймо, який глузд можуть мати такі завдання (призначені для 13-літніх!): "З'ясуйте, яке було відношення Олександра В. до грецької культури"; або: "Зіставте всі подані у книжці зразки єгипетської різьби та з'ясуйте, в чому їхня краса" [8, с. 51].

Особливу проблему складали підручники з історії України. Проглянувши рік видання книжок, затверджених і рекомендованих Міністерством освіти для використання в україномовних школах Галичини у 1900–1918 рр., зауважимо, що більшість із них видані ще до 1900 р., а значить були застарілі.

Зокрема, про підручник польської історії Левицького-Матвієва з болем писав відомий український історик Б. Барвінський: "... його не вважали ніколи підручником, відповідним до молодежї руских середніх шкіл по тій причині, що ... зображена там... часть історії Польщі". Про цінність цього підручника і методику викладання рідної історії окремими вчителями з обуренням говорив також і А. Крушельницький: "Се просто скандал, аби історію якогось народу вчити із підручника до історії чужого народу, як отсе в нас – історію України вчать з підручника історії Польщі [11, с. 43]. Автор аналізував й інші підручники і дійшов думки, що навіть кращі з них не відповідають меті виховання української дитини [6, с. 1–98].

Нові підходи до навчально-виховного процесу, а саме – зростання ролі самостійної, пошуково-дослідницької роботи у процесі вивчення історії вимагали поповнення джерельної бази не лише новими, побудованими відповідно до вимог часу підручниками, а й першоджерелами. Джерел, доступних для загального опрацювання, було мало. Часто необхідний учителю документ доводилось самотужки знаходити й адаптувати до вікових особливостей учнів, що, звичайно, ускладнювало проведення самостійної роботи. Перші, добре впорядковані, з погляду на потреби шкільного курсу історії, збірники історичних джерел видано варшавською фірмою "Ignis" лише у 1915 р. Згодом, у 1924 р. Краківською видавничою спілкою започатковано ще одну серію "Джерела до історії середньовіччя", позитивною особливістю якої було групування джерел відповідно до тематичного напрямку визначеного навчальною програмою.

Отже, тенденція до оновлення навчально-виховного процесу, що спостерігалася у педагогіці початку ХХ століття, спонукала до кардинальних змін у формуванні змісту навчання в загальноосвітніх закладах Східної Галичини. В основу навчання покладался середовищний підхід, формування знань про людину, її місце у Всесвіті, суспільстві, державі. Навчальним програмам з усіх предметів були притаманні антропоцентризм і гуманізм, скерованість на саморозвиток і самовиховання учня, гнучкість і свобода у виборі форм та методів навчання, що відкривало перед учителем широкі межі для творчості в організації навчального процесу.

Розв'язання ідейно-освітніх завдань курсу історії відбувалось із врахуванням вікових особливостей учнів. Вивчення історії у I–III класах середньої школи відбувалось через інтеграцію з іншими загальноосвітніми курсами – літературою, географією тощо.

Програми зумовлювали також характер навчання історії у школах національних меншин. Зокрема, інструкції до програми за 1934 рік з історії українського народу для публічних народних шкіл третього ступеня для дітей української національності визначали характер національної історії як "логічне та органічне доповнення і закруглення знання історії Польщі".

Список використаних джерел

1. Барвінський Б. У справі підручника рідної історії для I класу середніх шкіл / Барвінський Б. – Львів: Друкарня В.А.Шитковського, 1911. – 98 с.
2. Бень В. Новий устрій польського шкільництва / Бень В. // Шлях виховання й навчання. – 1933. – Ч. 4. – С. 212–215.
3. Богданів Ю. Нові програми й учитель / Богданів Ю. // Шлях виховання й навчання. – 1933. – Ч. 4. – С. 188–203.
4. Вихрущ А. Закономірності організації навчального процесу в гімназіях Галичини / Вихрущ А. // Освітняниця. – 1998. – № 7. – С. 25–27.
5. Завгородня Т. Дидактична думка в Галичині (1919–1939 роки) / Завгородня Т. – Івано-Франківськ: Плай, 1998. – 167 с.
6. Кравець В. Зарубіжна школа і педагогіка ХХ століття / Кравець В. П. – Тернопіль: Тернопіль, 1996. – 290 с.
7. Кравченко О. З минулих літ // Ювілейна книга української гімназії в Тернополі. До сторіччя заснування. 1898–1998 / Кравченко О. – Тернопіль; Львів: Наукове товариство ім. Шевченка; Львівське крайове товариство "Рідна Школа", 1998. – С. 282–299.
8. Козій Д. Деякі психологічні моменти завдання домашніх письмових праць / Козій Д. // Шлях виховання й навчання. – 1939. – Ч. 8. – С. 50–51.
9. Курляк І. Класична освіта на західноукраїнських землях (XIX – перша половина ХХ ст.). Історико-педагогічний аспект / Курляк І.Є. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2000. – 328 с.
10. Курляк І. Про вплив німецької педагогічної думки та

практики на розвиток класичної освіти (Західноукраїнської землі, кінець XVIII – перша половина XX ст.) / Курляк І.Є. // Наукові записки. Серія: Педагогіка. – 2000. – № 2. – С. 44–47. 11. Курляк І. Українська гімназійна освіта у Галичині (1864–1918 рр.) / Курляк І.Є. – Львів, 1997. – 220 с. 12. Наукові програми в народних школах // Шляхи виховання і навчання. – 1934. – Ч. 4. – С. 131–136. 13. Ступарик Б. Шкільництво Галичини (1772–1939рр.) / Ступарик Б.М. – Івано-Франківськ: 1994. – 143 с. 14. Ярка А. Зі сучасних напрямків навчання історії / Ярка А. // Шлях виховання й навчання. – 1933. – Ч. 4. – С. 81–92. 15. Balicki J. Problem współdziałania historii i literatury w ramach szkoły średniej ogólnokształcącej / Balicki J. – Lwów. – 1925. – 19 s. 16. Kłos E. Z historii rozwoju ukraińskiej oświaty – gimnazja klasyczne w Galicji (1864–1918) / Kłos E., Kurlak I. // Edukacja młodego pokolenia polaków i ukraińców w kontekście integracji europejskiej. – Lublin: UMCS, 1998. – S. 321–328. 17. Orsza H. O nauczaniu historii w szkole początkowej. Szkic programu / Orsza H. – Dądrowa Górnica: Mirka, 1915. – 42 s. 18. Pieczkowski S. Nauczyciele włodawscy. Fragmenty wspomnień inspektora szkolnego z lat 1934–1939 / Pieczkowski S. // Przegląd historyczno – oświatowy. – 1988. – № 2. – S. 194–206. 19. Porożyński H. Wychowanie obywatelskie w programach oświatowych Polski lat 1918–1939 / Porożyński H. // Przegląd historyczno – oświatowy. – 1999. – № 1–2. – S. 107–114. 20. Program nauki w gimnazjach kupieckich. – Warszawa: Państwowe wydawnictwo książek szkolnych, 1935. – 427 s. 21. Ustaw u tzw. Sejmii Nauczycielskiej z 1919 roku // Materiały do ćwiczeń z historii wychowania. Część III. – Warszawa: Zak, 1995. – 198 s. 22. Ustawa o prywatnych szkołach i zakładach naukowych z dnia 11 marca 1932 roku // Organizacja systemu edukacyjnego w Polsce w latach 1932–1993. Antologia dokumentów i materiałów. – Kielce: Strzelce, 1994. – Część II. – S. 20–22.

Наталья Игнатенко

ИСТОРИКО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ТЕОРИИ И МЕТОДИКИ ОБУЧЕНИЯ ИСТОРИИ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ ВОСТОЧНОЙ ГАЛИЦИИ (1900–1939 ГГ.)

В статье проводится историко-педагогический анализ особенностей формирования теории и методики обучения истории в общеобразовательных учебных заведениях Восточной Галиции (1900–1939 гг.)

Ключевые слова: методика преподавания истории, содержание обучения, общеобразовательные учреждения, Восточная Галиция, образовательные реформы.

Natalia Ignatenko

HISTORICAL AND PEDAGOGICAL PECULIARITIES OF TEACHING HISTORY CONTENT AND METHODOLOGY FORMATION IN SECONDARY EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS OF EASTERN GALICIA (1900–1939)

The article is dedicated to historical and pedagogical analysis of teaching history content and methodology formation in secondary educational establishments of Eastern Galicia (1900–1939).

Key words: methods of history teaching, learning content, secondary schools, Eastern Galicia, educational reform.

УДК 94 (477)

Віктор Савенко

ПІДГОТОВКА І ВИДАННЯ НТШ “УКРАЇНСЬКОЇ ЗАГАЛЬНОЇ ЕНЦИКЛОПЕДІЇ”

У статті досліджено одну з важливих ділянок науково-громадської діяльності НТШ у міжвоєнний період – підготовку і видання Товариством “Української Загальної Енциклопедії” та її значення для формування української національної свідомості як в межах Другої Речі Посполитої, так і поза ними.

Ключові слова: Наукове товариство ім. Шевченка, “Українська Загальна Енциклопедія”, національна свідомість, Східна Галичина, національне відродження.

Видавнича діяльність вважалася одним із ключових напрямків діяльності НТШ. Упродовж 1873–1939 рр. здійснено низку масштабних проєктів, з-поміж яких вирізняється підготовка “Української Загальної Енциклопедії” (УЗЕ).